

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศการสื่อสารเพื่อการศึกษาความรู้นับเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างมากในปัจจุบัน การศึกษาทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับ การใช้ประโยชน์ และความคิดเห็นต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากสื่ออินเทอร์เน็ต ของนักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น

- ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและพฤติกรรมการเปิดรับสาร
- ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสารหรือสารสนเทศ
- ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อสื่อ
- ทฤษฎีความคาดหวังจากสื่อ
- แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารผ่านระบบเว็ลไวด์เว็บ
- แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและพฤติกรรมการเปิดรับสาร

ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory)

คำว่า “การสื่อสาร” (Communication) นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย อริสโตเติล (Aristotle) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาวิชาวาทศิลป์ (Rhetoric) หรือการสื่อสาร (communication) ว่าเป็นการแสวงหา วิธีการชักจูงใจที่พึงมีอยู่ทุกรูปแบบ (search for all the available of persuasion)¹

¹ Aristotle, อ้างถึงใน David K. Berlo, The process of Communication (New York: Rinehart and Winston, Inc., 1906), p. 7.

วิลเบอร์ ชแรม (Wilbur Schramm) “การสื่อสาร คือ การมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร” (Information signs)²

เอเวอเรท เอ็ม โรเจอร์ส และ เอฟ ฟลอยด์ ชูเมคเกอร์ (Everett M. Rogers and F.Floyd Shoemaker) “การสื่อสาร คือ กระบวนการซึ่งสารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร”³

ชาร์ลส์ อี ออสกูต (Charles E. Osgood) “ในความหมายโดยทั่วไป การสื่อสารเกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้รับสาร โดยใช้สัญญาณต่าง ๆ ซึ่งถูกส่งผ่านสื่อที่เชื่อมระหว่างสองฝ่าย”⁴

จากความหมายของการสื่อสารตามที่ผู้รู้ต่าง ๆ ได้ให้นิยามไว้ จะเห็นได้ว่าสิ่งหนึ่งที่เป็นความหมายร่วมกันก็คือ การสื่อสารของมนุษย์ตั้งอยู่บนหลักของความสัมพันธ์นั้นคือ ในการสื่อสารนั้นจะต้องมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารอีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์กัน จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดสารจากบุคคลฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “ผู้ส่งสาร” ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ผู้รับสาร” โดยผ่านสื่อ⁵

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร

การสื่อสารมีลักษณะเป็นกระบวนการ หมายถึง การมีลักษณะต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ไม่มีจุดเริ่มต้น หรือไม่มีจุดสิ้นสุด ไม่มีการหยุดนิ่ง จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ก่อนและหลังกระบวนการอยู่เสมอหรือกล่าวได้ว่า ในกระบวนการสื่อสารนั้นจะมีการกระทำโต้ตอบกลับไ่มาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารตลอดเวลา ผู้ส่งสารกลายเป็นผู้รับสาร และผู้รับสารกลายเป็นผู้ส่งสารในเวลาเดียวกัน

²Wilbur Schramm, อ้างถึงใน ประมว สดะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), น. 11-13.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵เรื่องเดียวกัน.

ในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ การสื่อสารได้มีบทบาทสำคัญอย่างมาก เฮอริเบิร์ต เอ ไฮมอน (Herbert Hay Simon)⁶ กล่าวว่า ถ้าองค์การหรือสังคมขาดการติดต่อสื่อสารก็จะอยู่ไม่ได้ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจระหว่างบุคคล องค์การหรือสังคม จึงมีปัจจัยที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อสารหรือส่งข่าวสาร (Transmit) คือ

1. ปัจจัยเกี่ยวกับการรับรู้ (Cognitive Material) ได้แก่ เรื่องราวต่างๆ (Information) ข้อเท็จจริง (Facts) หรือปัญหาต่าง ๆ

2. ปัจจัยเกี่ยวกับการจูงใจและอารมณ์ (Motivation and Emotional Material) ได้แก่ บรรยากาศที่เกี่ยวกับอารมณ์ ทศนคติ และปฏิกิริยา ความจงรักภักดี หรือทันทีที่ศัตรู ความรู้สึกสนับสนุนหรือไม่เห็นด้วย และวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่ต้องการ⁷

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารหรือส่งข่าวนั้น จะมีผลกระทบต่อตัวบุคคล และต่อการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก เพราะการติดต่อสื่อสาร (Communication) เป็นศิลปะการถ่ายทอดข่าวสาร ความคิดเห็นและทัศนคติจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องการอาศัย การแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ และประสบการณ์ข่าวสารจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจของมนุษย์⁸

⁶Herbert Hay Simon, อ้างถึงใน สุวริย์ วงศ์วัฒนา, “พฤติกรรมกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัดพิษณุโลก,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), น. 12-14.

⁷Rensis Likert, The Human Organization Its Management and Value (New York: McGraw-Hill, 1961), p. 22.

⁸วุฒิชัย จ้านง, พฤติกรรมกรรมการตัดสินใจ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532), น. 3-6.

ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสารหรือสารสนเทศ (Information Seeking)

ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสารหรือสารสนเทศ (Information Seeking) ของ โดโนฮาว (Donohew) และ ทิปตัน (Tipton)⁹ ซึ่งได้ศึกษาการแสวงหา การหลีกเลี่ยง และการจัดกระบวนการข่าวสารหรือสารสนเทศ ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวมีพื้นฐานการศึกษาจากการศึกษาทางจิตวิทยาสังคมส่วนหนึ่ง ในเรื่องของการลงรอยกันทางทัศนคติ ข้อสมมติฐานที่สำคัญข้อหนึ่งของเรื่องนี้คือ บุคคล มีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงความไม่ลงรอยกันของข่าวสารกับความเป็นจริงที่อยู่ในจินตภาพ (Image) ของเขา เนื่องจากความไม่ลงรอยดังกล่าวทำให้เขารู้สึกว่าตัวเองถูกคุกคามมากเกินไป

ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสารนี้ได้อธิบายกระบวนการของบุคคลในการเปิดรับและแสวงหาข้อมูลข่าวสาร ประกอบด้วยจินตภาพ (Image) หรือจินตภาพของความเป็นจริง (Image Of Reality) ซึ่งจินตภาพในส่วนแรกเป็นผลของประสบการณ์ในช่วงชีวิตของบุคคลหนึ่งและประกอบไปด้วยเป้าหมาย ความเชื่อ และความรู้ที่เขาได้แสวงหามา จินตภาพในส่วนที่สองประกอบด้วย ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเองหรือแนวความคิดส่วนตัว (Self Concept) ซึ่งรวมไปถึงการประเมินค่าความสามารถของตนเองในการจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ในส่วนที่สามจินตภาพประกอบด้วยการกำหนด (Set) ในการใช้ข่าวสาร ซึ่งจะควบคุมพฤติกรรมของแต่ละบุคคลในการแสวงหาและการจัดกระบวนการทางข่าวสารหรือสารสนเทศ

ในการแสวงหาข่าวสารนั้น บุคคลจะมีวิธีการหรือกลยุทธ์ที่แตกต่างกันซึ่งในความแตกต่างระหว่างวิธีการหรือกลยุทธ์ที่ใช้ทั้งในมุมกว้างและมุมแคบ ในมุมกว้างนั้นบุคคลจะรวบรวมแหล่งสารต่างๆ เท่าที่จะเป็นไปได้ ทบทวนแหล่งที่ได้มาและตัดสินใจว่าจะเลือกใช้ข่าวสารจากแหล่งข่าวสารใด ส่วนการดำเนินการในมุมแคบนั้นบุคคลจะเลือกแหล่งข่าวสารเพียงแหล่งเดียวและใช้แหล่งสารนั้นเป็นฐานสำหรับการแสวงหาข่าวสาร

การเริ่มต้นของกระบวนการแสวงหาข่าวสารเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเปิดรับสิ่งเร้า ในขั้นต่อมาบุคคลจะเปรียบเทียบสิ่งเร้ากับจินตนาการของเขา ที่สอดคล้องและเกี่ยวพันกัน ดังนั้นเนื้อหาของข่าวสารใดที่มีลักษณะคุกคามเกินไปหรือไม่มีความสำคัญพอ จะถูกตัดไป รวมถึงสิ่งเร้าที่มีความจำเอนาเพื่อจะถูกตัดออกไปด้วย ซึ่งเมื่อสิ่งเร้าใดถูกปฏิเสธก็จะนำไปสู่การสิ้นสุดกระบวนการดังกล่าวอาจจะสนใจในปฏิกิริยาย้อนกลับ (Feedback) จากการดำเนินการนั้น ๆ ซึ่ง

⁹ Denis McQuail and Sven Windahl, Communication Models: The Study of Mass Communication (New York: Longman, 1981), pp. 84-87.

จะทำให้เราสามารถประเมินสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น ประเมินประสิทธิภาพการกระทำของตัวเอง เป็นต้น และในจุดนี้เขาอาจจะตัดสินใจด้วยว่าข่าวสารของตนเองมีประโยชน์หรือสอดคล้องกับการกระทำของตนเองหรือไม่ ในขั้นตอนสุดท้ายกระบวนการดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนการรับรู้ที่แต่ละบุคคลมี

ต่อสิ่งแวดล้อมและแนวความคิดส่วนตัวของเขาเองก็ได้ นอกจากนี้ลักษณะเฉพาะในการแสวงหาข่าวสารของปัจเจกบุคคลอาจจะได้รับการปรับเปลี่ยนหรือเสริมสร้างมากยิ่งขึ้น

เชอริ (Cherry) กล่าวว่า “การสื่อสารของมนุษย์กระทำเพื่อแบ่งปันข่าวสาร (An Act of Sharring) การแบ่งปันข่าวสารจะก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจและกระทำกิจกรรมที่ประสานสอดคล้องกัน”¹⁰

ในการเปิดรับข่าวสาร เป็นกระบวนการในการเลือกรับสาร (Selectivity Process) ของบุคคลจะประกอบไปด้วย

1. การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) กล่าวคือ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจ และความต้องการเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา หรือสนองความต้องการของตน

2. การเลือกรับรู้ (Selective Attention) เมื่อเลือกเปิดรับสารแล้ว บุคคลยังเลือกให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม และจะหลีกเลี่ยงที่จะให้ความสนใจกับข่าวสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตนด้วย

3. การเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากที่บุคคลเลือกรับ เลือกให้ความสนใจ และเลือกตีความข่าวสารไปในทิศทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำ เก็บไว้เป็นประสบการณ์ เพื่อจะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป และจะพยายามที่จะลืมในส่วนที่ต้องการลืมอีกด้วย¹¹

ในการวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษานักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีพฤติกรรม หรือกระบวนการเลือกเปิดรับสาร โดยการเลือกเปิดรับ เลือกรับรู้ และเลือกจดจำสารอย่างไร

¹⁰Cherry Collin, On Human Communication: A Review, A survey and Criticism (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1978), pp. 23-25.

¹¹Joseph T. Klapper, The Effects of Mass Communication (New York: The Free Press, 1960), p. 11.

ปัญหาและข้อจำกัดของเทคโนโลยีสารสนเทศในประเทศไทย

ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามาในประเทศไทย ทำให้เกิดความตื่นตัวในเรื่องนี้ รวมทั้งคุณประโยชน์ และลักษณะที่โดดเด่น ทำให้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่เทคโนโลยีสารสนเทศก็ยังมีข้อจำกัด และปัญหาเกิดขึ้น ซึ่งข้อจำกัดและปัญหาเหล่านี้จะทำให้ผู้ใช้งานสามารถใช้เครื่องมือต่างๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และใช้ประโยชน์ของเทคโนโลยีได้อย่างเต็มที่ ปัญหาเทคโนโลยีสารสนเทศมี 3 ประการ

1. โครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศแห่งชาติ (National Information Infrastructure : NII) โครงสร้างสารสนเทศพื้นฐาน หมายถึง ระบบโทรคมนาคมระดับชาติที่เป็นตัวส่ง แลกเปลี่ยน หรือประมวล ข่าวสาร เสียง ข้อมูล ภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย โทรศัพท์ ดาวเทียม สายใยนำแก้ว คอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์ดีด รวมไปถึงเครื่องมือใหม่ เช่นระบบซอฟต์แวร์ ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวจะต้องมีการสร้างทางด่วนข้อมูล เพื่อที่จะสามารถส่งไปยังประชาชนให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อไม่ให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้ที่อยู่ในเมือง และผู้ที่อยู่ในชนบท แต่ในประเทศไทยยังประสบปัญหาในเรื่องความล่าช้าในด้านคุณภาพของการบริการ ปัญหาในด้านเครือข่าย และปัญหาทางด้านกฎหมาย หรือข้อกฎหมายโทรคมนาคม และปัญหาจำนวนคอมพิวเตอร์ และสถานีข้อมูลยังมีระดับต่ำมาก

2. การสร้างบุคลากรด้านสารสนเทศ คือ การพัฒนาทางด้านบุคลากร เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศแห่งชาติ มีความต้องการทรัพยากรมนุษย์ที่มีทักษะในการออกแบบ ติดตั้ง ปฏิบัติการ บำรุงรักษา ตลอดจนผู้ชำนาญในการสอนผู้ที่ชำนาญในด้านอื่น แต่ยังคงขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยีให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ในการพัฒนาและประยุกต์เครื่องมือ และอุปกรณ์ที่ใช้สามารถนำไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน หรือเพื่อการศึกษามากขึ้น นอกจากนี้การเตรียมการศึกษาให้กับประชาชนให้สามารถอ่านออกเขียนได้ เพื่อที่จะเข้าใจเทคโนโลยีได้ เพราะหากขาดปัจจัยเหล่านี้ก็จะทำให้ไม่สามารถก้าวเข้าสู่สังคมข่าวสารได้ ซึ่งประเทศไทยยังขาดแคลนบุคลากรดังกล่าวอยู่เป็นจำนวนมาก

3. บทบาทของรัฐในการเป็นผู้นำการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ คือ เป็นจุดด้อยของนโยบายของรัฐ ในการขาดฐานเทคโนโลยีของตนเอง ขาดการพัฒนาบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ซึ่งมีทักษะในระดับที่สามารถตอบสนอง

ความต้องการของอุตสาหกรรม และประเทศชาติ การขาดการพัฒนาแรงงานให้ทักษะใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง การขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานบางส่วน เช่น กฎหมาย ระเบียบที่ทันสมัย ระบบโทรคมนาคม

จากทั้ง 3 ข้อ มีความสัมพันธ์กันคือ ในเบื้องต้นจำเป็นต้องมีทางด่วนข้อมูล เพื่อเป็นการรับส่งความรู้ ข้อมูลซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยทรัพยากร ต้องมีกำลังคนที่มีความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพียงพอที่จะนำเอาสารสนเทศไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ บทบาทของรัฐ ซึ่งเป็นผู้กำหนดวิสัยทัศน์ กำหนดนโยบายที่เหมาะสมในแต่ละช่วงของการพัฒนา ในการควบคุมนโยบาย การประสานงานพัฒนา ที่สำคัญรัฐต้องเป็นผู้นำในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ดี สร้างตัวอย่างให้ประชาชนเกิดความเข้าใจ และโน้มน้าวให้ประชาชนหันมาใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และหากปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไข เทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศไทยก็จะได้รับการพัฒนา และปรับปรุง สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับงานอื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในการแสวงหาข่าวสาร ความรู้เพิ่มเติม ของนักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ต้องการแสวงหาข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เปรียบเสมือนสิ่งไร้ที่บุคคลต้องการรับรู้ข่าวสาร ในการศึกษาครั้งนี้ต้องการศึกษาว่านักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน จะมีพฤติกรรมการเปิดรับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากสื่ออินเทอร์เน็ต แตกต่างกันรวมถึง พฤติกรรมการเปิดรับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากสื่ออินเทอร์เน็ตที่แตกต่างกัน จะมีการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันด้วย

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อสื่อ (Uses and Gratifications Approach)

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพอใจต่อสื่อได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการวิจัยสื่อสารมวลชน ซึ่งแต่เดิมงานวิจัยสื่อสารมวลชนนิยมศึกษาเกี่ยวกับผล (Effects) ของสื่อที่มีต่อบุคคล การศึกษาในแนวนี้เป็นแนวตรงกันข้ามกับแนวคิดเดิม กล่าวคือ ไม่ได้ศึกษาว่าบุคคลเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive person) ที่ต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือทัศนคติไปตามผลที่ได้รับจากสื่อ แต่พิจารณาในทางตรงกันข้ามว่าบุคคลเป็นผู้กระทำ (Active person) ที่มีความปรารถนาจะเลือกใช้สื่อ เพื่อสนองความพอใจส่วนตัว

คาทซ์ (Katz) เป็นคนแรกที่มีความเห็นว่างานวิจัยเกี่ยวกับ “ผล” หรืออิทธิพลของสื่อที่มีต่อบุคคลนั้น ควรให้ความสนใจลดน้อยลง แต่ควรให้ความสนใจเกี่ยวกับ “การใช้” สื่อของบุคคลให้มากขึ้น โดยคาทซ์ ชี้ให้เห็นว่าสื่อจะไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลที่ไม่เลือกใช้สื่อ และการเลือกใช้สื่อนั้นก็สืบเนื่องมาจากเหตุผลทางจิตวิทยา และความต้องการทางสังคมของแต่ละบุคคลนั้น ๆ

เดวิดสัน (Davidson) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ทำให้สนับสนุนแนวคิดของคาทซ์ โดยให้ข้อคิดว่าบุคคลทุก ๆ คนมีความเกี่ยวพันกันอย่างยิ่งต่อสังคมและสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ซึ่งสภาพแวดล้อมดังกล่าวเป็นเหตุให้แต่ละบุคคลมีความต้องการเลือกใช้สื่อ หรือเลือกรับข่าวสาร เพื่อสนองความพอใจ และสอดคล้องกับความต้องการทางสังคม

แม็คควอล (McQuail) ได้ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาเกี่ยวกับการใช้และความพอใจของสื่อไว้ 2 ประการ คือ เพื่อให้เข้าใจความสำคัญและความหมายของการเลือกใช้สื่อและเพื่อเสนอแนะตัวแปรกลาง (Intervening variables) ในการวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อ

นอกจากนั้น แม็คควอล ยังได้สรุปเกี่ยวกับสภาพงานวิจัยในเรื่องนี้ไว้ว่า การศึกษาในแนวทางการใช้และความพอใจต่อสื่อนี้ ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด เนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมา ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การที่บุคคลมีความต้องการที่จะเลือกรับสื่อหรือข่าวสารนั้นเป็นเพราะมรสุมเหตุมาจากความคาดหวังเพื่อแสวงหาความพึงพอใจ โดยได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมในสังคมที่สร้างความต้องการดังกล่าวขึ้น ให้แก่บุคคลอย่างแน่นอน แต่อย่างไรก็ดีมีงานวิจัยหลายงานที่สนับสนุนความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาความพึงพอใจจากสื่อมวลชนในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น การแสวงหาความรู้จากรายการข่าว การเปิดรับสื่อเพื่อหลีกเลี่ยงต่อปัญหา

ในชีวิตประจำวัน ความโดดเดี่ยว ความวิตกกังวล ความเครียด หรือเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเอง เพื่อแสวงหาข้อมูลในการสนทนากับบุคคลอื่นในสังคม¹²

ทฤษฎีความคาดหวังจากสื่อ

ในการพิจารณาพฤติกรรมผู้บริโภคจะเห็นว่า ความคาดหวังและความต้องการของผู้บริโภคเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการตัดสินใจที่จะเปิดรับสื่อหรือบริโภคข่าวสารนั้น ๆ

แนวทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากแนวทฤษฎีพฤติกรรมและการจูงใจ (Action/Motivation Perspective) กล่าวคือใช้แนวทางการอธิบายพฤติกรรมของผู้รับสารด้วยหลักการเดียวกบทฤษฎีพฤติกรรมและการจูงใจ และยังเป็นหลักการที่พัฒนามาจากทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจด้วยคือ จะเน้นว่าการใช้สื่อเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นอย่างมีเป้าหมาย พฤติกรรมของมนุษย์ล้วนแล้วแต่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ เนื่องจากก่อนที่มนุษย์จะลงมือทำอะไรจะต้องวาดภาพไว้ในใจก่อนแล้วว่า นี่คือนสิ่งที่ตนต้องการจะทำ นักวิชาการทางการสื่อสารจึงได้นำแนวทฤษฎีนี้มาใช้กับพฤติกรรมการเปิดรับสื่อของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่การใช้สื่อมีลักษณะเกิดขึ้นอย่างมีเป้าหมายและผู้รับสารสามารถอธิบายทางเลือกของเขาได้ โดยแนวทฤษฎีพฤติกรรมและแรงจูงใจมีแนวคิด 3 ประการคือ

1. พฤติกรรมของมนุษย์เป็นอิสระ ไม่เพียงเป็นอิสระในการที่จะเลือกแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่มีอิสระที่จะให้ความหมายส่วนตัวกับพฤติกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ได้ กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่จำเป็นต้องมีความคิดเห็นเหมือนกับคนอื่น

2. แม้ว่าจะมีแรงจูงใจบางอย่างอยู่ในตัวมนุษย์ แต่เราควรเลือกศึกษาเฉพาะพฤติกรรมที่ผู้รับสารสามารถอธิบายความหมาย และวัตถุประสงค์ที่แสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ออกมา

3. สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับแนวทฤษฎีนี้คือ อนาคตที่ผู้รับสารมองเห็นนั้นก็คือ ผู้รับสารคาดการณ์ได้ว่า หากพฤติกรรมเช่นนี้เกิดขึ้น จะมีสิ่งใดเกิดขึ้นตามมาบ้างในอนาคต

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ ทฤษฎีความคาดหวังจากสื่อ และทฤษฎีการเปิดรับมาใช้ในการศึกษา เพื่อศึกษาว่า ลักษณะการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตของประชากรที่ศึกษาเป็นไปตามทฤษฎีดังกล่าวมาหรือไม่ อย่างไร โดยทฤษฎีการใช้

¹² Katz, Davidson and McQuail, อ้างถึงใน พัทธนี เชนจรรยา และคณะ, แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เกล็ดการพิมพ์ จำกัด, 2541), น. 225-226.

ประโยชน์และความพึงพอใจจะนำมาใช้ในการศึกษาการเลือกซื้อและการรับสารเพื่อตอบสนองความต้องการและความพอใจของกลุ่มประชากร ทฤษฎีความคาดหวังจากสื่อนำมาใช้ในการศึกษาความคาดหวังและความต้องการของกลุ่มประชากรในการเปิดรับสื่ออินเทอร์เน็ตและทฤษฎีการเปิดรับจะนำมาใช้ในการศึกษาเหตุผลในการเลือกเปิดรับสื่ออินเทอร์เน็ตของกลุ่มประชากร

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารผ่านระบบเวิร์ลไวด์เว็บ

ปัจจุบันการสื่อสารผ่านระบบเวิร์ลไวด์เว็บกำลังได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้นหาไฟล์และฐานข้อมูล ทั้งนี้เนื่องจากการมีงานที่ง่ายต่อผู้ใช้อุปกรณ์มากมายที่ปรากฏบนเครือข่าย ซึ่งอยู่ในรูปแบบของสื่อเอกทศน์ (Multimedia) กล่าวคือ ผู้ใช้สามารถเรียกดูได้ทั้งแบบที่เป็นข้อความ รูปภาพ ภาพเคลื่อนไหว และมีเสียงประกอบที่น่าสนใจ ในขณะที่บริการอย่างอื่นจะมีเพียงข้อความอย่างเดียว และมีลักษณะการใช้งานที่ค่อนข้างซับซ้อน ด้วยรูปแบบ ดังกล่าวนี้นี้เองทำให้ ผู้ขอใช้บริการเวิร์ลไวด์เว็บกับหน่วยงานที่ให้บริการอินเทอร์เน็ตมากขึ้นทุกที รวมถึงนักศึกษาในสถาบันต่างๆ ที่มีเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการใช้งาน ในปัจจุบันได้มีการจัดทำแหล่งข้อมูล เพื่อการค้นหาแบบ เวิร์ลไวด์เว็บ หรือที่เรียกว่า โฮมเพจ ขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขายสินค้าและบริการ พร้อมทั้งสร้างให้เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์สร้างภาพลักษณ์ให้แก่สินค้าและองค์กร เนื่องจากมีราคาถูกกว่าการโฆษณาผ่านสื่ออื่นๆ และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้เป็นจำนวนมากทั่วโลกตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการสื่อสารการตลาดบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ยังไม่สามารถทดแทนสื่อดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตามสื่อแบบออนไลน์นี้ ก็ยังเป็นสื่อที่มีคุณประโยชน์อย่างมาก ตามที่ Keeler¹³ ได้กล่าวถึงประโยชน์ 5 ประการของการสื่อสารการตลาดแบบออนไลน์ว่า

1. เป็นสื่อที่น่าเสนอได้อย่างรวดเร็ว (Rapid Presentation) การนำเสนอข่าวสารด้านการตลาดลงในสื่อจำพวกวารสารหรือนิตยสารนั้น จำเป็นต้องใช้เวลานานนับสัปดาห์หรือนับเดือน แต่การสื่อสารผ่านเวิร์ลไวด์เว็บ เจ้าของสินค้าสามารถเผยแพร่ข่าวสารได้ ภายในวันเดียวกับที่สร้างขึ้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าสื่อออนไลน์จึงเป็นสื่อที่เร็วที่สุดในการส่งผ่านข้อมูล
2. เป็นสื่อที่ปรับเปลี่ยนได้ง่าย (Easy Modification) การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาบางอย่างในสื่อสิ่งพิมพ์แบบ 4 สี หรือไดเร็คเมล เป็นการกระทำที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากและใช้เวลานาน

¹³ Len Keeler, Cyber Marketing (New York: Amacon, 1995), pp. 145-146.

แต่สำหรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ บนระบบเวิร์ลไวด์เว็บนั้น สามารถทำได้ง่าย ๆ โดยการพิมพ์ข้อความใหม่ หรือเพิ่มรูปภาพกราฟฟิคขึ้นใหม่ ลงไปในเว็บเพจแล้วส่งข้อมูลนั้นไปยังเครื่องเซิร์ฟเวอร์ซึ่งใช้เวลาเพียงไม่นาน

3. ราคาถูก (Low Cost) การวัดประสิทธิภาพของสื่อด้านราคา สื่อดั้งเดิมจะใช้ CPM (Cost Per Thousand) ในการวัด สำหรับสื่ออินเทอร์เน็ตนั้นการวัดในรูปของ CPM ค่อนข้างเป็นไปได้ยากแต่ผู้รับสารและกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสารการตลาดบนเวิร์ลไวด์เว็บก็มีอยู่ทั่วโลก และต้นทุนของผู้ส่งสารก็มีเพียงค่าเช่าพื้นที่เซิร์ฟเวอร์และค่าสร้างเว็บไซต์เท่านั้น ในขณะที่ผู้รับสารเข้าชมเว็บไซต์ อาจมีจำนวนหลายร้อยคนต่อวัน ดังนั้นการสื่อสารแบบออนไลน์จึงเป็นวิธีที่ประหยัดมากในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

4. ผู้ซื้อสามารถมีส่วนร่วมได้ (Buyer Involvement) การสื่อสารทางการตลาดทางเวิร์ลไวด์เว็บ ทำให้ผู้บริโภคมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่ออื่น เพราะในเว็บไซต์จะมีการนำเสนอข้อมูลในหลายระดับ (Level of Information) และบางครั้งจะนำเสนอในรูปแบบ ซึ่งผู้รับสารสามารถใช้เมนูในการเลือกข้อมูลที่ตนสนใจได้ และจะได้ข้อมูลตอบกลับทันที นอกจากนี้เจ้าของสินค้ายังสามารถสำรวจหรือสอบถามผู้รับสาร ผ่านทางแบบฟอร์มออนไลน์ได้ด้วย

5. ไม่มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่หรือเวลา (No Limits of space and time) การสื่อสารแบบออนไลน์ปราศจากข้อจำกัดเรื่องพื้นที่และเวลา กล่าวคือเจ้าของสินค้าจะเสียค่าใช้จ่ายน้อยมากในการเพิ่มพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการสื่อสารการตลาดทางเวิร์ลไวด์เว็บและสามารถเข้าชมได้ตลอดเวลา

หากมีการเปรียบเทียบระหว่างสื่ออินเทอร์เน็ตกับสื่อดั้งเดิมเช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จะเห็นได้ว่าการสื่อสารการตลาดแบบดั้งเดิมนั้นผู้โฆษณาส่งสารเกี่ยวกับภาพพจน์และตัวสินค้าไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อดึงดูดใจให้มีการซื้อขายสินค้า แต่ในสื่ออินเทอร์เน็ตนั้นผู้บริโภคเป็นคนหาข้อมูลข่าวสารนั่นเอง ดังนั้นการใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อจึงนับได้ว่าเจาะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าสื่ออื่นๆ เพราะสื่ออื่นจัดว่าเป็นสื่อมวลชน แม้ว่าจะเข้าถึงประชาชนได้มากกว่า แต่ก็ยากที่จะวัดผลสนองกลับ (Response) ในขณะที่สื่ออินเทอร์เน็ตนั้นเมื่อมีผู้เข้าชมเว็บไซต์ จะมีวิธีการนับตั้งแต่ระดับคราวๆ ไปจนถึงละเอียดที่สุด และในบางครั้งการที่จะเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการได้ อาจต้องมีการไล่รายละเอียดของผู้ที่เข้าชมด้วย ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต

แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานกระแสพระราชดำรัสซึ่งตีพิมพ์ในธนบัตรใบละพันว่า “เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง”

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2514 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง เนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 และต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ว่า

...เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่า ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เองอย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการขายก็ได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไรไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก ...¹⁴

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุค

¹⁴สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, “ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์,” รายงานการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เนติกุลการพิมพ์ (2541) จำกัด, 2548), น. 31-32.

โลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี¹⁵

ประเวศ วะสี¹⁶ได้อธิบายถึงเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพื้นฐานและเศรษฐกิจชุมชนว่า ถ้าสังคมไทยทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพื้นฐานกันอย่างทั่วถึง เราสามารถขจัดความยากจนของคนทั้งประเทศ พร้อม ๆ กับสร้างฐานทางสังคมและธรรมชาติแวดล้อมให้ฟื้นฟู บูรณะเพิ่มพูนขึ้นเต็มประเทศ ความเข้มแข็งที่พื้นฐานทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จะส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับบนมั่นคงและยั่งยืน เศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสถึง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2540 มีความคล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน

เศรษฐกิจพื้นฐานหมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวให้เข้มแข็ง ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจพื้นฐานของสังคมก็คือชุมชนเพราะฉะนั้น เศรษฐกิจพื้นฐานและเศรษฐกิจชุมชนคืออย่างเดียวกัน

เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล จะเรียกว่าเศรษฐกิจสมดุลก็ได้ เมื่อสมดุลเป็นปกติ สบายไม่เจ็บไข้ ไม่วิกฤติ เศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนล้นพ้น

¹⁵ สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม, เศรษฐกิจพอเพียง: พื้นฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, 2544), น. บทคัดย่อ.

¹⁶ ประเวศ วะสี, อ้างถึงใน พิกุลทอง เกษมสันต์ และคณะ, “การศึกษาทัศนคติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในโครงการรวมน้ำใจถวายในหลวง,” (รายงานการวิจัย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546), น. 20-22.

ไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ข้อสำคัญเมื่อพูดถึงเศรษฐกิจพื้นฐานต้องไม่มองเรื่องเศรษฐกิจแบบแยกส่วน แต่เป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนความเข้มแข็งของสังคมหรือชุมชน อาศัยการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ

ลักษณะ 5 ประการของเศรษฐกิจพื้นฐาน

1. เป็นเศรษฐกิจของคนทั้งมวล ไม่ใช่เศรษฐกิจของคนร่ำรวยให้คนส่วนน้อย แต่ทั้งคนส่วนใหญ่ให้ยากจน
2. มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน
3. มีความเป็นบูรณาการ คือ ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจโดด ๆ แต่เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมพร้อมกัน
4. อยู่บนพื้นฐานของความเข้มแข็งของตนเอง
5. การจัดการและนวัตกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มเติมความก้าวหน้าให้แก่เรื่องพื้นฐาน ทำให้มีผลวัดอย่างไม่หยุดนิ่ง

จะกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่าไม่ได้เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค สิ่งเหล่านี้หลายคนอาจคิดเอาเอง พูดเอาเอง และกลัวไปเองทั้งนั้น เศรษฐกิจพอเพียงนั้นหมายถึงพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอ จะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมากกว่า (กว่ารักษา)
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสีสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวให้ได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชน ที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รูดิบ รวยเดี๋ยวจนเดี๋ยวรวยแบบกะทันหัน เดี่ยวตกงาน ไม่มีกินไม่มีใช้ หากเป็นแบบนี้ประชาชนยุคทุนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เกิดขึ้น อย่าง

รวดเร็วเกินไปอาจมีสุขภาพจิตเสีย และเครียด เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำสุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงจึงเกิดความสุข ความสมดุลคือความเป็นปกติและยั่งยืน

โสภณ สุภาพงษ์¹⁷ ได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่า การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางรอดของสังคมไทย เป็นแนวคิดปัจจุบันในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ และเชื่อว่าและเชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้พร้อมทั้งอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการทำอะไรที่วาดด้วยการพึ่งตนเองเป็นสำคัญต้องเติบโตอย่างมีทุกอย่างพอเพียง แบ่งปันพอเพียง มีตลาดพอเพียง มีวัตถุดิบพอเพียง มีการผลิตพอเพียง ที่สำคัญคือมีความดีพอเพียงและมีกฎหมายพอเพียง ไม่ใช่ทำอะไรแบบไปพึ่งคนอื่นเขาหมด เช่นการพยายามผลิตสินค้า ก็ต้องใช้วัตถุดิบที่เรามีอยู่ ไม่ใช่ไปกู้หนี้ยืมสินเขามาลงทุน แต่ถ้าหากจำเป็นต้องมีการกู้ยืมแล้วจะต้องนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ไม่ใช่นำไปใช้ในทางอื่น เป็นต้น การทำเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เราแข็งแรงตรงไหน ก็ต้องเริ่มจากตรงนั้น และเริ่มต้นหาทุกสิ่งทุกอย่างที่มีพอเพียงค่อย ๆ โต ซึ่งหมายถึงการแบ่งปันกันพอเพียงและมีตลาดพอเพียง

โดยเฉพาะในชนบทซึ่งมีพื้นฐานทางด้านเกษตร การพึ่งตนเองได้แบบพออยู่พอกินแบบรอบคัวในชนบท คือ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก มีเหลือก็ขาย พอขายก็มีเงินออม ดังนั้นการมีตลาดพอเพียงเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด จะต้องมียอดธุรกิจขนาดใหญ่เข้าไปร่วมกับองค์กรชุมชนทำการค้าขายร่วมกันเพื่อให้องค์กรเติบโต ซึ่งองค์กรธุรกิจที่เข้าไปนั้น จะต้องมียอดที่เปิดเผย และให้ประชาชนเป็นเจ้าของจนกลายเป็นองค์กรชุมชนที่พึ่งตัวเองได้ เพราะองค์กรที่พึ่งตนเองได้ จะมีพื้นฐานมาจากครอบครัวแต่ละครอบครัวที่มีการบริโภคพอเพียง และมีเงินออมมารวมกันเพื่อที่จะทำสวัสดิการร่วมกัน ผลิตร่วมกัน ค้าขายร่วมกัน กลายเป็นชุมชนที่พึ่งตัวเองได้ สามารถดูแลครอบครัว ดูแลเด็ก คนชรา สามารถขยายงานรับคนว่างงาน หรือญาติพี่น้องที่ตกงานได้ ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่กระบวนการทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการทางด้านสังคมด้วย นอกจากนั้นยังกล่าวถึงแนวความคิดการจัดการเศรษฐกิจพื้นฐานโดยมีแนวคิดดังนี้

1. เน้นให้ชุมชนและเกษตรกรเป็นศูนย์กลางตั้งปัญหาทำด้วยตนเองและบอกความต้องการความช่วยเหลือ
2. กลุ่มชุมชนจะเป็นผู้ทำเศรษฐกิจชุมชนด้วยตัวเอง หรือร่วมมือร่วมค้า (Partnership) กับธุรกิจ (ของเอกชน + ของรัฐ+NGO) โดยเป็นผู้ริเริ่ม(Initiate) และเป็นเจ้าของ (Participate)

¹⁷ โสภณ สุภาพงษ์, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 20-22.

3. ราชการจะเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitate) และเป็นผู้ช่วยกระตุ้น (Catalyst) การทำงานที่เน้นชุมชนและประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ชุมชนเป็นเจ้าของ ริเริ่มและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของชุมชน ในแนวคิดนี้จะไม่เน้นการทำงานในระดับครอบครัว เพราะมีจำนวนมากและมีความกระจุกกระจายสูง ควรเน้นการรวมตัวของชุมชนในลักษณะที่เป็นกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความเข้มแข็งจึงจะกลับไปเสริมในระดับครอบครัวต่อไป โดยมีหน่วยราชการเป็นองค์กรช่วยเสริมการทำงาน กระตุ้นสร้างเวทีความร่วมมือ ในชุมชน รับฟังปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข และอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน

พระธรรมปิฎก¹⁸ ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงอาจมองได้เป็น 2 ด้าน ด้านวัตถุประสงค์ (Objective) และด้านจิตวิสัย (Subjective) เมื่อมองหาด้านวัตถุประสงค์หรือมองภายนอก เศรษฐกิจแบบพอเพียง หมายถึง ต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่เพียงพอ ซึ่งพอสมควรกับอัตภาพ ซึ่งใกล้เคียง กับคำว่าพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ส่วนในด้านจิตวิสัยคือการมองจากภายในจิตใจ คนจะมีความรู้สึกเพียงพอไม่เท่ากัน บางคนมีเป็นล้านก็ไม่พอ บางคนมีนิดเดียวก็เพียงพอทางจิตใจ

จากแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุปความสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามองค์ประกอบ 3 ประการของระบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีดังนี้¹⁹

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจที่ยึดหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยการมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือจากการบริโภคจึงคำนึงถึงการค้าจากผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคและออกสู่ตลาดเป็นผลกำไรของเกษตรกร

2. เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้านทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจการค้าขาย และการ

¹⁸พระธรรมปิฎก, อ้างถึงใน ประเวศ วะสี และ เอกวิทย์ ณ ถลาง, หนทางฝ่าวิกฤติและทางรอดของสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภัคทรัพย์, 2544), น. 79-80.

¹⁹สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, “ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์,” รายงานการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเนติกุลการพิมพ์ (2541) จำกัด, 2548), น. 33-34.

ท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น รวมทั้ง

ได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ

3. เศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของสามเสาหลัก คือ ความมีเมตตา ความเอื้ออาทร และความมีสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจในการประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้หมายถึงแต่เพียงรายได้เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ด้านอื่นๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชนความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทยให้อยู่ตลอดไป

หลักการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการหรือเป็นปรัชญาแห่งชีวิตอย่างหนึ่งสามารถพัฒนาหรือประยุกต์ใช้เป็นรูปธรรมสำหรับวิถีชีวิตของประชาชนในทุกหมู่เหล่า การนำกระบวนการทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติก็คือปฏิบัติตาม “หลักทฤษฎีใหม่” อันเป็นวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดค้นขึ้นสำหรับการเกษตรให้เกษตรกรรู้จักวิธีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ เช่น น้ำ ดิน ไม้ พืชผลต่างๆ การเลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก เป็นต้น เพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจนและจากคำว่า “ไม่มี”

กระบวนการตามทฤษฎีใหม่

กระบวนการตามทฤษฎีใหม่ มี 3 ขั้นตอน ดังนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง มีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด จัดการใช้จ่าย ตามทฤษฎีในขั้นที่หนึ่งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวคิดว่ามีที่ดินหนึ่งแปลง ให้แบ่งที่ดินเป็นสี่ส่วน ส่วนที่หนึ่งร้อยละ 30 ของที่ดินทั้งแปลงโดยใช้เป็นที่ปลูกข้าวไว้กิน ร้อยละ 30 ใช้ชุดเป็นสระน้ำ เก็บไว้ใช้อุปโภคและบริโภค ร้อยละ 15 เป็นที่ปลูกบ้านเรือนไว้พักอาศัย และร้อยละ 35 เป็นที่ปลูกไม้ยืนต้น ที่ดินหนึ่งแปลงนี้ อาจจะมีเนื้อที่ 10 ไร่

หรืออาจจะน้อยกว่านี้หรือมากกว่านี้ก็ได้ตามความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ ให้ทำการเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชผักไว้บริโภคเองเหลือจากการบริโภคเอาไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อทำการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา และการพัฒนาสังคม ด้วยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน การกระทำดังกล่าวจะช่วยให้เกิดพลังของชุมชน เกิดการพัฒนาการอยู่ร่วมกัน เกิดความสามัคคีกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูล วิธีคิดที่หลากหลายนี้เป็น การปลูกไร่กระบวนกรถ่ายทอดกระบวนกรเรียนรู้ มีการผสมผสานความรู้ใหม่กับภูมิปัญญา ดั้งเดิมในแต่ละท้องถิ่น พร้อมกับผสมผสานเกษตรกรกับชุมชนใกล้เคียงกัน ซึ่งชุมชนใกล้เคียง แม้ไม่ได้ทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ด้วยกัน แต่ก็มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การอนามัย การ จัดหาสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการยังชีพ กิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องมีงบประมาณเพื่อการ ช่วยเหลือทางวิชาการ และวิธีการจัดการมาช่วยจากหน่วยงานราชการหรือภาคเอกชน โดยเป็น การช่วยเหลือให้เกษตรกรช่วยตนเองได้ ไม่ใช่การสงเคราะห์ และช่วยตามที่เกษตรกรต้องการ อย่างแท้จริง เช่น ถนน สะพาน แหล่งน้ำ เป็นต้น

การดำเนินงานตามทฤษฎีขั้นที่สองนั้นแตกต่างจากขั้นที่หนึ่ง ตรงที่ขั้นที่หนึ่งมองไปที่ ตัวบุคคลและครอบครัวก่อน ส่วนขั้นที่จะมองไปที่สถาบันชุมชน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม กระบวนการพัฒนามาระดับสูงขึ้นไปกว่าความเป็นอยู่พอกิน เป็น การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความ ร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคข้าราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและการข่าวสารข้อมูล ทั้งนี้เพื่อพัฒนามาตรฐานสินค้าให้มีความสะอาด ถูกต้องตามหลักสุขอนามัย และอาจจำเป็นต้องอาศัยภาคเทคโนโลยีและความรู้ความสามารถใน การจัดการให้สูงขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่าย และการสนับสนุนจากหลาย ด้านพร้อมกัน ชุมชนจำเป็นต้องร่วมมือกัน แหล่งเงินทุน แหล่งพลังงานเพื่อจัดตั้งและบริหาร กิจการการแปรรูปสินค้าที่สูงขึ้นไปอีก ภาครัฐต้องช่วยเหลือในการให้ข้อมูล การอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค การขนส่ง การสื่อสาร การจัดหาข้อขัดข้องต่อการดำเนินงาน เช่น กฎหมาย และระเบียบที่เป็นอุปสรรค การสร้างโครงสร้างการคลังส่วนกลาง การภาษีอากร ท้องถิ่นที่ช่วยในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ สามารถมีความเชื่อมโยงและช่วยให้เกิดการร่วมมือ กันได้อย่างดียิ่ง

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดโดยองค์รวมหลักการทฤษฎีใหม่นี้เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ที่แฝงเอาหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน ทั้งสามขั้นตอนดังกล่าวเป็นกระบวนการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม

ซึ่งสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเชิงนามธรรมเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกัน คือ ขั้นที่หนึ่งครอบครัวพอเพียง ขั้นที่สองชุมชนพอเพียง ขั้นที่สามเศรษฐกิจของชาติพอเพียง หลักการแบบเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้สังคมเราเป็นปึกแผ่นมั่นคงทั้ง 3 ระดับคือ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับชาติ ซึ่งมีความเชื่อมโยงถึงกันหมด และโดยหลักการแบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นการพัฒนาสังคมโดยการเดินทางสายกลาง²⁰

แนวความคิด เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชน

แนวความคิด “เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชน” โดย นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรมไว้ในเอกสารแสดงปาฐกถาพิเศษ “ป่วย อังภาภรณ์” ครั้งที่ 6 ว่าเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชน เป็นเรื่องเดียวกันและไม่ใช่เป็นเรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นเรื่องสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา จิตใจ ศีลธรรมและสุขภาพ พร้อมกันไปในตัว ฉะนั้นทุกฝ่ายไม่ว่าสังกัดองค์กรใดควรจะเข้ามาร่วมมือกันส่งเสริมเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยส่งเสริมให้เกิดประชาคมตำบล ที่ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชน ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุน 10 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. นโยบายและกระแสสังคม เนื่องจากความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่ออนาคตของประเทศ ควรที่ทุกฝ่ายในสังคมควรจะศึกษาให้เข้าใจ และรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทางและกระแสสังคม กระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

2. สำรวจผังชุมชนและเครือข่ายในแต่ละจังหวัด ควรมีการสำรวจและทำผัง (Mapping) ให้ทราบว่าคุณสมบัติและเครือข่ายของชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วอย่างไรบ้าง ในเรื่องอะไร เพื่อจะได้สนับสนุนได้ถูกต้องและเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านในที่อื่นๆ

3. ส่งเสริมการขยายตัวเครือข่ายชุมชน ส่งเสริมให้หมู่บ้านอื่นหรือตำบลอื่นเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ถ้ามีผังชุมชนที่เข้มแข็งก็ทราบว่าจะไปเรียนรู้เรื่องอะไร จากที่ไหนได้บ้าง ถ้าเข้าใจตรงกันและใช้ผังเดียวกัน การส่งเสริมนี้จะทำโดยหน่วยงานใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็น มหาวิทยาลัย เกษตร ศึกษา สาธารณสุข องค์การพัฒนา เอกชน พระ ธุรกิจ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 34-35.

4. สร้างศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (One – Stop Service) เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น เกษตรผสมผสาน หรือการค้าขายที่ต้องกระเสือกกระสนวิ่งหาวิชาการด้วยความยากลำบาก เช่น จะเริ่มต้นอย่างไร จะได้พันธุ์ไม้จากที่ไหน ขุดสระอย่างไร ค้าขายอย่างไร คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ ฯลฯ เพราะแหล่งวิชาการอยู่ห่างไกลและกระจัดกระจาย ในแต่ละอำเภอควรมีศูนย์บริการเบ็ดเสร็จทั้งเรื่องเกษตร อุตสาหกรรม ชุมชน การค้าขาย รวมกันอยู่ที่เดียวโดยใช้กำลังคนที่มีอยู่แล้วรวมกันที่นี่

5. เชื่อมต่อการค้าขาย ชุมชนมีกำลังน้อยและช่วงสั้น ควรจะมีการเชื่อมต่อให้มีกำลังและมีช่วงยาวขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทย จัดลานค้าในระดับอำเภอทุกอำเภอ ให้เกษตรกรสามารถนำผลิตผลของเขามาขายบริษัทใหญ่ๆ เพื่อชุมชน สามารถรับผลิตผลของชุมชนส่งไปขาย ศูนย์การค้าในเมืองและส่งออกต่างประเทศ ระบบการค้าขายเชื่อมต่อเช่นนี้ จะทำหน้าที่เป็นระบบข้อมูลข่าวสารให้ชุมชน ว่าอะไรขายได้ อะไรขายไม่ได้ ราคาเท่าไร

6. สื่อเพื่อสังคม รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนและใช้กฎหมายให้สื่อต่างๆ ทำความเข้าใจเรื่องชุมชนและสื่อเรื่องชุมชน ตลอดจนให้มีวิทยุชุมชน ที่ชุมชนจะใช้สื่อสารกันไปได้ สื่อเพื่อสังคมหรือสื่อเพื่อชุมชนนี้จะทำให้เกิดกระแสสังคม และเป็นเครื่องมือเรียนรู้ของชุมชน ที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยรวดเร็ว

7. ปรับวิธีงบประมาณ และตั้งกองทุนเพื่อชุมชน มีกำลังทางราชการที่ทำงานในชุมชนเป็นอันมากแต่กำลังเหล่านี้เอากลับมาเป็นตัวตั้งมากกว่าชุมชนเป็นตัวตั้งจึงไม่ค่อยได้ผล เกิดความสูญเสียเปล่ามาก ไม่ประสานกันในพื้นที่ ควรมีการปรับวิธีการ งบประมาณ ให้เอาพื้นที่ชุมชนเป็นที่ตั้ง กองทุนเพื่อชุมชนที่เป็นอิสระและมี ประสิทธิภาพ จะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเข้มแข็งโดยรวดเร็ว

8. ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน รัฐธรรมนูญพ.ศ. 2540 มีโครงสร้างที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ควรมีการศึกษาให้ดี และนำมาออกกฎหมายให้มีการปฏิบัติ รวมทั้งศึกษาโครงสร้างและกระบวนการที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ยกเลิกกฎหมายที่ขัดขวาง บัญญัติกฎหมายที่ส่งเสริม

9. การฝึกฝนอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชน ในการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มสร้างความเป็นชุมชนทั่วประเทศ ต้องการผู้มีทักษะเป็นจำนวนมาก ในขั้นต้นควรรวมกำลังกันให้การฝึกฝนอบรมอย่างเข้มข้นกับคนจำนวนหนึ่ง ประมาณ 100 -200 คน เพื่อเป็นกำลังใจในการประสานงาน ในระยะต่อไปควรมีการตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาการสร้างทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในมหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏทุกแห่ง รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ หรือ

แม้หน่วยราชการ ศูนย์เหล่านี้ควรรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีการที่ส่งเสริมให้คนทำงานแบบรวมกลุ่ม

10. การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและการประเมินผล กิจกรรมที่ได้กล่าวข้างต้นล้วนต้องการการวิจัยเพื่อสร้างความรู้และเอาความรู้ไปใช้ จะได้ทำงานได้ ถูกต้อง ควรมีการเพิ่มงบประมาณ การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีกลไกการจัดการที่อิสระ และมีคุณภาพ

องค์ประกอบทั้ง 10 ประการล้วนมีความสำคัญ ควรพิจารณาทำความเข้าใจแต่ละองค์ประกอบ และความเชื่อมโยงขององค์ประกอบ ถ้าทำได้ครบทั้ง 10 องค์ประกอบ ธรรมชาติแห่ง เศรษฐกิจพอเพียงก็จะหมุนไปส่งให้ชุมชนเข้มแข็งขยายตัวเพิ่มขึ้น จนในที่สุดเต็มประเทศชนบทและในเมือง

เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ปรัชญา ฐานะ และอนาคต

เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ปรัชญา ฐานะ และอนาคต โดยสังคีต พิริยะรังสรรค์ ได้เขียนไว้ในเอกสารหนังสือยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวความคิดและยุทธศาสตร์ กล่าวไว้ว่าวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 เป็นต้นมา กระตุ้นให้แนวคิดในการหาทางออกให้กับสังคมไทยใน 2 กระแสด้วยกันคือ กระแสทฤษฎี เศรษฐศาสตร์แบบโลกาภิวัตน์ และกระแสทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง กระแสแรกเป็นกระแสเศรษฐศาสตร์แบบกระแสหลัก “สิทธิเสรีภาพนิยม” (Noe Liberalism) ที่เน้นการค้าการลงทุน และการบริการระหว่างประเทศอย่างเสรี นักเศรษฐศาสตร์กระแสนี้เชื่อว่าเป็นปรัชญาใหญ่ที่สุดและแรงจูงใจที่สุดของระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน คือการขาดสภาพคล่องทางการเงินพุตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้ามีเงินจากต่างประเทศมาช่วยเหลือก็จะสามารถแก้ปัญหาของประเทศได้

ภายใต้ภาวะวิกฤติการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน แนวคิดอีกกระแสหนึ่งคือ ทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองที่เน้นให้เกษตรกรที่ดำรงการผลิตและดำรงชีพตามแนวทางนี้จะไม่เพียงพอ “พออยู่พอกิน” ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น แต่จะ “อยู่ดี มีสุข” ในระยะต่อไปได้ด้วย โดยที่กระแสนี้ที่สำคัญคือ พระราชดำริของในหลวง “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจชุมชน แบบพึ่งตนเอง” ของบรรดาปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาองค์กร เอกชน นักวิชาการจำนวนหนึ่งและของกระทรวงมหาดไทย

แนวความคิดและการปฏิบัติของเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ดำรงอยู่ในสังคมไทยา
ช้านานแต่ขอบเขตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทนี้ค่อนข้างจำกัด และไม่ใคร่แพร่หลายนัก
การดำรงอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบนี้ ครอบคลุมทั้งที่อยู่ในโครงการพระราชดำริ ปราชญ์
ชาวบ้าน ชาวบ้านและหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน ความคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งพาตนเองใน
ชนบทเพิ่งจะกลายเป็น “กระแส” ทั่วทั้งสังคมไทยเป็นครั้งแรก ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540
และ พล.ต. สนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนำมเกล้าฯ รับผิดชอบต่อ
รวดเร็วและอย่างเอาจริงเอาจังในขอบเขตทั่วประเทศ

ความแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจตลาด หรือเศรษฐกิจทุนนิยม (Market Economy)
ที่ให้ผู้ผลิตฝากความหวังไว้กับ “กลไกราคา” ว่า “อุปสงค์” และ “อุปทาน” ในตลาดว่าจะทำหน้าที่
ของมันอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีอคติ เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองถือเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า
ที่ว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” เป็นที่ตั้ง แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ไม่ได้
ปฏิบัติเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวความคิดนี้เห็นว่าหากเกษตรกรเน้นการ
เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจุดมุ่งหมายจะนำไปขายเพื่อเอาเงินไปซื้อข้าว อาหาร ฯลฯ มา
บริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรก็จะเป็นหนี้เป็นสินในทางตรงกันข้าม หากเกษตรกรสามารถทำการผลิต
ข้าวปลา อาหาร เอาไว้กินในครอบครัวได้อย่างพอเพียง เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่า
จะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้างและในจำนวนเท่าใด ออกขายในตลาด ข้อ
แตกต่างกันอย่างชัดเจน ระหว่างปรัชญาของสำนักนี้คือสำนักเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเน้นการ
รวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชน หมู่บ้านและหรือตำบล ในขณะที่เศรษฐศาสตร์กระแสโลกา
ภิวัตน์ไม่ให้ความสำคัญกับการรวมตัวของกลุ่มพ่อค้าและสมาคมอุตสาหกรรมในเมืองมากกว่า

ข้อที่แตกต่างกันอย่างสำคัญอีกประการหนึ่ง ระหว่างแนวคิด เศรษฐกิจชุมชนแบบ
พึ่งตนเองกับแนวคิดเศรษฐกิจตลาดก็คือ รากฐานที่มาจากความคิด ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจ
ตลาดเน้นการแข่งขัน ความมีประสิทธิภาพสูงสุดของการผลิต เพื่อให้ผู้ประกอบการที่แข็งแรง
ที่สุดนั้นสามารถอยู่ได้ในตลาดและรับ “กำไร” เป็นสิ่งตอบแทนไป ส่วนผู้บริโภค “ความพอใจ
สูงสุด” ในการบริโภคเป็นความสำคัญสูงสุด นั่นก็คือรากฐานของแนวความคิดของเศรษฐกิจ
ตลาดอยู่ที่ “วัตถุ” ซึ่งเป็นทั้ง “กำไร” ของผู้ประกอบการและ “ความพอใจในการบริโภค” ของ
ผู้บริโภค ดัชนีชี้วัดความเจริญ ทางเศรษฐกิจของประชาชาติภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดแบบนี้ก็
คือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติ หรือรายได้ของคน
ในชาติ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่อง “วัตถุ” ที่ถูกวัดออกมาอยู่ในรูปมูลค่าของ “เงิน” ทั้งสิ้น แตกต่างจาก

ระบบพึ่งตนเอง (Self-reliance economy) ของชุมชนใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สัจจะ การทำความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีความสมานฉันท์ คือ คนมีช่วยคนจน การยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า ฯลฯ เป็นทั้งการประพฤติปฏิบัติทางด้านสังคม และเป็นมิติการทำธุรกิจของชุมชนในเวลาเดียวกัน ด้วย งานเฉพาะหน้าของรัฐบาลก็คือการสนับสนุนและแปรโครงการนำร่องทางด้านเกษตร ผสมผสานควบคู่ไปกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยกฎหมายต่างๆ ที่จะเอื้ออำนวยให้ธุรกิจของ ชุมชนขยายตัวได้

สำนักหอสมุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อำไพศรี โสประทุม ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร และปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการยอมรับการสื่อสารเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ระบบอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้คอมพิวเตอร์ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 224 ตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับอินเทอร์เน็ตมากกว่าสื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจ สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้ความจำเป็นในการใช้ติดต่อสื่อสารในงานธุรกิจปัจจุบัน ขณะที่สื่อเฉพาะกิจมีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ต สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับการยอมรับสื่ออินเทอร์เน็ต โดยที่การศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการใช้อินเทอร์เน็ตในการทำงาน รายได้ต่อเดือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ในการทำงาน ความต้องการใช้ในอนาคต ความทันสมัยของบุคคล และคุณลักษณะของอินเทอร์เน็ต ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับการใช้อินเทอร์เน็ต²¹

สุวรรณ มาศเมฆ ได้ศึกษาถึงความพอใจ และความคาดหวังของการใช้บริการจากอินเทอร์เน็ต ของอาจารย์สถาบันการศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ต่อการดำเนินการทางด้านการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เป็นการศึกษาเฉพาะอาจารย์ที่ใช้อินเทอร์เน็ต และผู้บริหาร ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัย สถาบันทุกแห่งได้ให้ความสำคัญกับการใช้ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย โดยมีการกำหนดนโยบายไว้อย่างชัดเจน คือ มีการพัฒนาบุคลากรให้เกิดความชำนาญในการใช้อินเทอร์เน็ต และการจัดหาเครื่องมืออุปกรณ์ให้เพียงพอต่อความต้องการในการใช้ให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตประสบปัญหาได้แก่ ความเร็วในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร บุคลากรในการ

²¹ อำไพศรี โสประทุม, “พฤติกรรมการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร และปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการยอมรับการสื่อสารเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ระบบอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้คอมพิวเตอร์ในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), น. 72.

บำรุงรักษา และการพัฒนาระบบเครือข่าย อีกทั้งการให้บริการอย่างทั่วถึง และทันเวลา จากปัญหาดังกล่าวได้มีการแก้ไข โดยการขอเพิ่มความเร็วในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจาก

เนตเคว และ การสมัครเป็นสมาชิกจากบริษัทเอกชน การจ้างบริษัทให้เข้ามาดูแลระบบเครือข่าย อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ²²

เรวดี คงสุภาพกุล ได้ศึกษาถึงการใช้อินเทอร์เน็ตของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าตัวแปรที่ทำให้มีอิทธิพลต่อการใช้อินเทอร์เน็ต การได้รับความรู้ และการมีทัศนคติต่ออินเทอร์เน็ตคือ การติดต่อกันระหว่างเพื่อนในระบบที่มีปริมาณการใช้และการมีคอมพิวเตอร์ส่วนตัว มีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ และส่วนใหญ่ นักศึกษาทั้งสาขาวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์มีการใช้งานจากอินเทอร์เน็ตในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนมากกว่า การค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมในสิ่งที่กำลังศึกษาอยู่ ²³

หรรษา วงศ์ธรรมกุล ศึกษาเรื่อง ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรม ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อเทคโนโลยีสารสนเทศระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า นักศึกษามีการใช้ประโยชน์จากระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตทั่วไปในระดับไม่สูง แต่มีระดับความพึงพอใจในการใช้งานในระดับสูง โดยการใช้ประโยชน์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในเชิงบวกคือ นักศึกษามีการใช้ประโยชน์มากก็จะมี ความพึงพอใจมาก และนักศึกษาที่มีการใช้ประโยชน์น้อยก็จะมี ความพึงพอใจน้อย ²⁴

²² สุวรรณ มาศเมฆ, “ความพอใจ และความคาดหวังของการใช้บริการจาก อินเทอร์เน็ต ของอาจารย์สถาบันการศึกษา : สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ต่อการดำเนินการ ทางด้านการศึกษาในระดับอุดมศึกษา,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และ สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), น. 73.

²³ เรวดี คงสุภาพกุล, “การใช้อินเทอร์เน็ตของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), น. 74.

²⁴ หรรษา วงศ์ธรรมกุล, “ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรม,” (วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 70.

อรพิน จิรวัดมนศิริ ศึกษาเรื่อง “การใช้ประโยชน์จากสื่ออินเทอร์เน็ตของนักศึกษาปริญญาโท ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างมหาวิทยาลัยรัฐและเอกชนระดับปริญญาโทในเขตกรุงเทพมหานคร” พบว่า การใช้ประโยชน์จากสื่ออินเทอร์เน็ตจากกลุ่มตัวอย่างเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางด้านอื่น ๆ มากกว่าประโยชน์ทางด้านการศึกษา²⁵

²⁵อรพิน จิรวัดมนศิริ, “การใช้ประโยชน์จากสื่ออินเทอร์เน็ตของนักศึกษาปริญญาโท ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างมหาวิทยาลัยรัฐและเอกชนระดับปริญญาโทในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. บทคัดย่อ.